

www.abuzerakbiyik.com.tr den alınmıştır.

ŞANLIURFA TARİHİ

Şanlıurfa merkez Örencik köyü içerisinde yer alan Göbekli Tepede yapılan kazılarda Neolitik dönemin akeramik devresine rastlayan Anadolu'nun en eski heykel atölyesine rastlanmıştır. Kazılarda günümüzden 11.600 yıl öncesine ait dinsel törenler için yapılan tapınaklar gün yüzüne çıkarılmıştır. 11bin yıllık tarihe sahip Urfa tarihten günümüze birçok milletin hakimiyetine girmiş ve günümüze kadar gelmiştir. Bunları özetleyecek olursak;

1984 yılında Fransız araştırmacı Gautier'in başlattığı ve 1946'dan sonra Prof. Kılıç Kökten'in sürdürdüğü yüzeysel araştırmalardaki buluntular, Şanlıurfa ve çevresinin Paleolitik (yontmataş), dönemde (MÖ 500.000-8.000) insan yaşantısına sahne olduğunu göstermektedir. Prof. Kılıç Kökten'in Birecik İlçesi sınırlarındaki bulunduğu el baltası bölgenin en eski tarihi kalıntısı olarak, yontmataş devrinde avcılık ve toplayıcılıkla geçinen insanların bu sıcak ve bol çeşitli hayvan yaşamına elverişli toprakları yurt tutuklarını göstermektedir. Atatürk Barajı göl alanında kalacak höyüklerde 1979 yılından bu yana yapılan yerli ve yabancı arkeolojik kazılarda bulunan domuz ve diğer hayvan iskeletleri o devirlerde bölgenin sık bir ormanlığa sahip olduğunu kanıtlamaktadır.

1964 yılında Bozova İlçesi, Gölbaşı mevkinde yapılan arkeolojik kazılarda paleolitik dönem kalıntıları yanında neolitik dönem (MÖ 7250-5500) yerleşmelerine rastlanılmıştır. Ayrıca 1982 yılında Şanlıurfa Müzesi Müdürlüğünce Bozova İlçesine bağlı Şaşkan (İğdeli) köyü yakınlarındaki küçük ve büyük Şaşkan höyükleri arasında kalan arazide yapılan arkeolojik kazılarda elde edilen bulgulardan bu

bölgenin ilk defa günümüzden 7000 yıl önce toprağa bağlanan insanlar tarafından iskan edilmeye başlanıldığı anlaşılmaktadır.

Neolitikten sonraki ilk medeniyet evresi kalkolitik dönem (5500-3200) buluntuları,; Şanlıurfa'nın Bozova ilçesine bağlı Kurban Höyük, Lidar Höyük ve Siverek İlçesine bağlı Hasek Höyük kazılarında tespit edilmiş, ayrıca aynı kazılarda ilk Tunç Çağına ait (MÖ 3200-1800) çok sayıda değerli eserler ele geçirilmiştir.

Dicle ve Fırat arası topraklar için MÖ ikinci bin yıllarına ait Hitit çivi yazılı metinlerde rastlanan ilk ad "Hur Memleketleri"dir. MÖ birinci bin yarısında ise Asur vesikalarında bölgenin "Hanigalbat" adıyla anıldığı görülmektedir. Bu ad, MÖ 13. Yüzyıl ortalarında çöken Mitanni-Hanigalbat devletini çekirdek arazisinin teşkil etmiş olmasına dayanır görünmektedir.

Mitanni devletinin çökmesiyle Urfa bölgesine bir Sami kavimi olan haramiler kitleler halinde gelip yerleşmişlerdir. Daha sonra bölgeye Asuriler hakim olmuş, bu devlet MÖ 610 yılında İran ve yeni Babil devletleri tarafından yıkılmış ve Urfa bölgesine (Elcezire) İranlılar hakim olmuştur.

Büyük İskender istilasası (MÖ 331) ve bunu izleyen Helenistik devirde Urfa tarihin belgelerle daha belirgin olarak izlemek mümkün olabilmektedir. Büyük İskender'in ölümünden sonra parçalanan imparatorluğun Urfa bölgesi Selevkosların elinde kalmıştır.

Selevkoslar devrinde Grek ve Makedonya yurtlarında Urfa bölgesine büyük bir oranda göçler olmuş ve bunlar eski Grek adetlerine göre kurdukları şehirlere eski yurtlarındaki bazı mahalle ve şehirlerin adlarını vermişlerdir,

Selevkoslar MÖ 334'de Süryanilerin Urhai (Orhay-Urfa) kasabası üzerine Edessa adıyla bir kent kurmuşlardır. Edessa Makedonya'nın başkenti Aigai'nin (şimdiki Vodena) bir mahallesinin adıdır ve Urfa'ya kurucuları olan Makedonyalılar tarafından

verilmiştir. Fakat yerli halk bu yabancı ismi benimsememiş ve kente Urhai demeye devam etmiştir.

MÖ 334-136 yılları arasında Urfada hüküm süren Selevkostlar bu bölgede Edessa'dan başka Carhae (yeni bir plana göre düzenlenmiş Harran) Mekadonopolis (Birecik), Nikephorion (Rakka), Anthemsia (Suruç) kentlerini kurmuşlar ve buralara kendi halklarını yerleştirmişlerdir.

MÖ 137 yılında canlanan bizim Eşkaniyan, Batılıların Arsakid dedikleri İran devleti bütün Mezopotamya'yı yeniden eline geçirdi ve bu tarihten çok az sonra da Urfa'da tarihinde ilk ve son defa olmak üzere yerel bir şehir krallığı kuruldu. Urfa dışına bile taşamamış olmasına rağmen, "Osrhoene Krallığı" adını taşıyan bu küçük devlet MÖ 132'de Arjaw (El'de Aryu) tarafından kurulmuştur. MS Nisan 216'dan 242 yılına kadar Manu IX. Osrhone Kralı ünvanını almış, ancak onun bir Roma kolonisi haline getirilmiş Edessa'da hiçbir hüküm nüfuzu olmamıştır. Bu krallık 242-244 yıllarında ikti sene gibi kısa bir süre son defa olarak Abgar XI.nin Gordianus III. Tarafından Urfa'ya hükümdar tayin edilmesiyle ihya edilmiş, fakat bu Roma imparatorunun öldürülmesi sonrasında halefi Philippus, Sasani hükümdarı Şapur ile anlaşmayı tercih ederek Mezopotamya'yı İranlılara terk etmek üzere bir anlaşma imzalamış, ancak bu anlaşma tatbik edilememiş ve Mezopotamya yine Romalıların elinde kalmıştır. Fakat bu sırada Orshoene Krallığı kesin olarak tarihe karışmıştır (MS 244).

MÖ 132 – MS 244 yılları arasında 376 yıl devam eden Orshoene Krallığı, para basacak kadar özgür ve güçlü İran devletine kafa tutamayacak kadar güçsüzdü.

Urfa Krallığının bütün dünyaya yayılan esas ünü Hıristiyanlıkla ilgisidir. Kral V. Abgar'ın (Kara Abgar-Büyük Abgar) MS 13-50 yılları arasındaki ikinci saltanat devresi Hıristiyanlık tarihi bakımından çok önemli sayılır. Bütün Hıristiyanlık alemince meşhur

olan “Abgar Efsanesi”ne göre bu zat, Hz. İsa’ya mektup yazarak Hıristiyanlığı teb’asıyla birlikte kabul ettiğini bildirmiş ve Hz İsa’yı dinini yaymak üzere Urfa’ya davet etmiştir. Bu davet üzerine Hz. İsa, yüzünü sildiği mendile çıkan mucizevi resimini havvarilerinden Addai ile birlikte Kara Abgar’a göndermiştir. Hıristiyanlık aleminde kutsal sayılan bu mendilin uzun süre Urfa’yı düşmanlardan koruduğuna inanılmış, MS 944 yılında Bizans imparatorunun doğudaki kuvvetlerinin komutanı Ioannes Kurkuas Urfa üzerine yürüyerek bu mucizevi resmi almayı başarmış ve onu büyük bir törenle İstanbul’a götürmüştür.

Mandilion, Hıristiyan sanatında oldukça yer tutmuş ve hayali resimleri bir çok batı müzesini süslemiştir

Bu ilgi çekici efsanede kral V. Abgar’ın Hıristiyanlığı kabul etmiş olması, tarihi gerçeklere uygun değildir. Hıristiyanlığı ilk kabul eden hükümdar, aynı hanedana mensup, aynı adı taşıyan IX. Abgar’dır ve bu olay 214 yılında gerçekleşmiştir.

3. – 6. Yüzyıllar boyunca Urfa ve bölgesi Roma’ya bağlı kaldı. Romalılar Urfa başta olmak üzere bütün şehirlerin surlarını yenileyip güçlendirdiler.

Halife Hz. Ömer (634-644) zamanında Irak orduları komutanı Sa’ad bin Ebu Vakkas’ın gönderdiği Abdullah bin Alban idaresindeki ordu 639 yılında Urfa’yı almış ve Orshone’yi Diyar’ı Mudar adıyla Şam eyaletine bağlamıştır. İslam idaresi Urfa’daki Hıristiyan halka azami hoşgörüyü göstermiş, İslamın bu tutumu karşısında yerli halk kısa zamanda kendi arzularıyla Müslümanlığı kabul etmiştir.

Emeviler ve Abbasiler zamanında cereyan eden iç ve dış olaylar esnasında Urfa daima İslam imparatorluğunda kalmış, ancak Abbasilerin dağılma yıllarında 1030 yılında Bizans hakimiyetine girmiştir.

Selçuklu Sultanı Melikşah, komutanlarından Emir Bozan'ı Urfa'nın fethine gönderdi. Emir Bozan şehri üç ay sıkı bir şekilde kuşattı. Bu şiddetli kuşatma sırasında dışarıdan yardım göremeyen şehir halkının ileri gelenleri Bozan'ın yanına giderek Urfa'yı ona teslim ettiler (Mart 1087). Böylece Urfa Selçuklu hakimiyetine girmiştir.

Urfa, 1098'de I. Haçlı Seferleri sırasında Prens Baudouin de Boulogne tarafından zaptedilerek Haçlı Kontluğu idaresine girmiştir.

Musul Atabeyi Nurettin Zengi 1144'te Urfa'yı alarak Haçlı Kontluğu idaresine son vermiş, onun bu hareketi II. Haçlı seferlerine başlamasına neden olmuştur.

Eyyübilerden Artuklulara geçen Urfa, Moğol tahribinden sonra Karayülük Osman Bey tarafından Akkoyunlu idaresine geçirilmiş, daha sonra Memlük hakimiyetine girmiş, 1516'da Mercibadık Savaşı neticesinde Yavuz Sultan Selim tarafından Osmanlı topraklarına katılmıştır.

1650 yıllarında Urfa'yı ziyaret eden ünlü seyyah Evliya Çelebi, Seyahatnamesinde Urfa'dan şu şekilde bahsetmektedir.

“...Nuh tufanından sonra kurulan eski şehirlerden biri de Urfa'dır. Semud kavminden Rohay adında bir hükümdarın yapısıdır. Hz. İbrahim'i bu şehirde Nemrut ateşe attirmiştir. Hz. İsa, buraları Kayseri'nin idaresinde iken, gelip bir kiliseye inmiş. Onun için buraya Deyr'i Mesih derler. Havvariler burada İncil'i gayet hazin bir sesle okurlarmış. Onun için makama "Rehavi" demişlerdir.”

“...Nihayet Emevilerden Muaviye Şam'da iken, asker gönderip burayı Rumlardan alarak İslam ülkelerine katmıştır. Sonra Abbasilerden Me'mun bir sebeple buraya gelip İbrahim Halil Türbesini tamir ettirmişlerdir. Birçok hükümdarın eline geçtikten sonra H.922 tarihinde Yavuz Sultan Selim Mısır'a giderken burasını Hadım Sinan Paşa almıştır.”

“...Kalenin dört tarafı gayya kuyusu gibi uçurum kayalardır. Kale kapısının iç yüzünde bir cami vardır. Urfa camileri hepsi 22 mihraptır. İbrahim Halil Camii, Hasan Padişah Camii, Pazar Camii, Dabbakhane Camii, Ahaveyn Camii ve Çakeri Camii içerisinden İbrahim Halil suyu geçerek havuz ve şadırvanları canlandırır. 67 kadar mahalle mescidi vardır.”

“...Sekiz hamamı vardır. Çarşı ve pazarı toplam 400 dükkandır. İki bedesteni vardır. Saraçhanesi İbrahim Halil nehri kenarındadır...”Urfa 1517 yılında Osmanlıların eline geçmiş ve Diyar-ı Bekir Eyaletine bağlı Sancak yapılmıştır. 1594 yılında Rakka Eyaleti kuruldu ve Urfa buranın merkezi oldu.

XVI. yüzyıl sonlarında Karayazıcı Abdülhalim isyanı nedeniyle çok kanlı olaylara sahne olan Urfa’da karışıklık kısa zamanda bastırılmıştır. 1837 yıllarında Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa kenti kısa bir süre elinde tutmuştur.1865 yılında Urfa, bir sancak olarak Halep'e bağlanmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu’nun I.Dünya Savaşı’ndan yenik çıkması üzerine Urfa 24 Mart 1919 tarihinde İngilizler tarafından işgal edilmiş, 30 Ekim 1919 tarihinde yine İngilizler tarafından Fransızlara devredilmiştir. 11 Nisan 1920’de Fransızları kesin yenilgiye uğratmışlardır. Urfa Sancağı 20 Nisan 1924'de Vilayet olmuştur..Urfalılar kurtuluş zaferlerinin anısı olarak TBMM’nin kararıyla 1984 yılında “ŞANLI” ünvanına kavuşmuşlardır.

Metin : Yrd.Doç. A.Cihat Kürkçüoğlu-Harran Üniversitesi Öğr.Gör.